

Történelemkutatás, történelemtanítás útkeresésben

Történelemtanítás és a kutatás a rendszerváltás folyamatában

„A történelem tanításában a legfontosabb tényező a tanár.” Ennek a megállapításnak a jegyében rendezte meg a Magyar Történelmi Társulat 1987 óta a Veres Péter Gimnáziummal karöltve a történelemtanítók országos konferenciáit. (A *História* folyóirat tevékeny közreműködésével.) Egyetemi tanárok, kutatók, akadémikusok, történelemtanárok eszmecseréjére került sor az elmúlt esztendő rendezvényein. Előadások, szabad vita, majd estként „*História-est*”, ez volt a rendszeres napirend. 1998 áprilisában – négyévi szünet után – ismét összehívták a rendezők a tanácskozást. Milyen irányba megy a magyarországi történelemtanítás és a kutatás? Milyen új műveltségi elemekre lehet szüksége a történelemtanárnak? – ezeket a kérdéseket taglalták az előadók és a hozzászólók. A történész (Glatz Ferenc) bevezetője mellett előadást tartott a jogász Györgyi Kálmán (legfőbb ügyész), a közgazdász Surányi György (Magyar Nemzeti Bank elnöke) és a fizikus Marx György. A *História* következő számaiban az elhangzott előadásokat (rövidített formában) közreadjuk.

„A mi célunk az ideológiai kiindulású történetírás és történelemtanítás alapjainak feltörése és ugyanakkor győzelemre vinni a tényszerű történelemhez közelítést, a szakszerű elemzést. Célunk emellett az, hogy a tabu témákat egyszer és mindenkorra kiűzzük a történelemkutatásból és a történelemtanításból.” Mondatok az 1987-ben tartott első békásmegyeri történelemtanári konferencia előadásából. Mondatok a történelemkutatás és történetábrázolás módszertani és tematikai felszabadulásának érdekében. Végleges kiszabadulási törekvés megfogalmazása a napi politikát historizáló történet szemléletből és az „agit-prop.” alárendeltségből, amely törekvés az 1970–80-as évek hazai történettudományában már lappangva, de erősen benne élt. Bizonyos intézményekben, bizonyos szerzők munkájában erősebben, másokéban gyengébben, több kompromisszumra kényszerülve.

I. 1987–1990

Ami az 1960–70-es évek reform a törekvéseiben jelen volt, az az 1980-as évek második felében radikalizálódott. E szellemben jött létre az Országos Történelemtanári Konferencia 1987-ben és folytatódott a következő években 1990-ig. A történelemtanári konferenciák előadásain, vitáin 1987–1990 között felfedezhető a szakma akkor még fiatalabb generációjának (legalábbis egy csapatának) törekvése. Több törekvés közül a volt szocialista országokban és itthon is – persze csak az egyik – a magyarországi szellemi

élet változásainak apró jegye. Olyan időszak volt ez, amikor még nem tudtuk, sem mi, tanárok – középiskolai és egyetemi tanárok –, sem a politikusok, hogy merre fog menni, milyen ütemben fog átalakulni Kelet-Közép-Európa és Magyarország.

Szaktudományos reform

Forrásra alapozott történeti értékeléseket, a szakmai felkészültség beszűkülésének feloldását, igazodást a világ élenjáró történeti-módszertani áramlataihoz – ezeket kívánták megvalósítani 1965 után a történettudományban jelentkező szaktudományos reformtörekvések. Megérni egyszer a szakma újramancipálódását.

Történet szemléleti reform

E reformtörekvések azután az 1980-as években radikalizálódtak: most már elméletileg is megfogalmazódtak az addig „csak” a történészi gyakorlatban jelentkező reformtörekvések. Történet szemléleti átértékelés, az egész nemzeti történelem szintetizáló újragondolása, új értékrend megteremtése és tematikai szabadság. Ugyanakkor igény arra, hogy az egyetemes új világtendenciákon a történelemkutatás, mint megismerő tevékenység, képes legyen válaszokat adni: hajtson végre tematikai bővítést és ugyanakkor új módszertani eljárásokkal kísérletezzen. A történet szemléleti átértékelés igénye érintette a nemzeti történelem alapkérdéseit, közöttük a Trianon utáni történelmünk újraértelmezését, az etnikai és szociális kérdés viszonyát, az ipari-technikai fejlődés, környezetrombolás és a szovjet politikai rendszer viszonyát stb. Nemzeti történelmünk egészének szintetizáló újragondolása jelentette nemcsak az 1945 utáni, de az egész Trianon utáni történetírás historiográfiai örökségének újragondolását. (Állam és nemzet viszonya; magyarság és szomszédai, az okcidentshoz való viszonyunk stb.) Törekvés új értékrend teremtésére. A szakszerűség mellett a tematikai szabadság követelését is magával hozta. Törekvés már nemcsak a nemzetközi áramlatokhoz való kapcsolódásra, a szovjet zóna kultúrpoliti-

kájának feltörésére, de törekvés egyben arra is, hogy megfogalmazzuk a történetírást érő kibontakozó új világ-tendenciákat, és szakmai válaszokat is keressünk e kihívásokra: a globális válságokra, a totális fegyverkezésre, a környezetrombolásra. (A politikai adminisztrációk alkalmatlansága e globális jelenségek kezelésére. A tömegkommunikációs forradalom kihívásai a történettudomány kutatómódszertanával szemben, a történeti ábrázolási műfajok válsága stb.) És megjelent e radikális reformban a szakma emancipálódása utolsó akadályának, a szovjet rendszer tudománypolitikai hierarchiájának megkérdőjelezése. (Az európai és a szovjet tudománypolitikai rendszer kritikája, történetírás és politika viszonyának újragondolása.)

II. 1990–1994

Az 1990–94 között rendezett konferenciáinkon annak felmérése volt a szándékunk, hogy miben áll a rendszerváltás és annak hatása a történettudományra, valamint a történelemtanításra. Kihasználni az új, demokratikus politikai kereteket ahhoz, hogy uralkodókká lehessenek a korábbi szakmai-módszertani reformtörekvések és szemléleti áttértékelések, az új értékrendek. És kerestük a szakmai megújulás új szervezeti kereteit. A korszerű történelemtanítás – és valljuk be: a történelemkutatás – életlehetőségeit az új, piaci viszonyok között.

Korrekciónok, pótlások

Új kézikönyvek létrehozását kezdeményeztük, tematikai vezérfonal kialakítását, amely az oktatási szabadság korában zsinórmértékül is szolgálhat a történelemtanároknak (1992). Igyekezett volt ez a korábbi hiányosságok pótlására a történelemtanítás tematikáiban és korrekcióra az értékítéletekben! Hogy a szabadságot egyesek ne váltsák szabadosságra. Hogy az alkotókészség felszabadulása ne jelentsen elsősorban egoista önmegvalósítást. És mi tagadás, ezen években rákényszerültünk arra is, hogy visszautaljunk az 1960–70-es évek veszélyére: a napi politikai

A békásmegyeri konferenciákon – 1987–1998

programok historizálásának lehetőségére. Arra ugyanis, hogy a politikai rendszerváltás lendületében, az 1990-es évek elején, egyes politikusok nem tudták megállni, hogy újfent a napi politikai törekvések visszaigazolására használják fel a történelmet. És ezen aktuális ideológiai, sőt személyi politikai elgondolások érdekében igyekeztek átszabni a 20. század, sőt a 19. század történelmét. A korábbi reformok felgyorsulása együtt jár természetesen – mondottuk – a történeti összkép hangsúlyainak változásaival. De vigyázni kell, mert megjelent az új torzulás: az „ellenhősteremtés”. Segítette e deformálódást, hogy az ellenmítoszgyártás csábításának néha újabb politikusaink sem tudtak ellenállni. (Kijelölni kívánták, ki volt a pozitív hős a második világháborúban, azután 1945–48 között és így tovább.)

Rendszerváltás és őrsekváltás

Emlékezhettünk arra is: a békásmezei értekezletek nemegyszer zaklatott, sokkoló, őrsekváltói hangulatoktól főlisztított tanácskozások voltak. Kollégáink felszólalásaiba az elkötelezett, és nem új keletűen elkötelezett újatkereséseibe panaszok vegyültek: a szakmán kívüli tényezők ismételt behatolásáról az iskolába, a politikai személyeskedésekről, a napi politika „karrierlovaglásairól”. Azt hitték – úgymond –, hogy a magyar értelmiség már szakított ezen rossz tulajdonságaival. (Ne feledjük: az e tanácskozásokon hangadó generáció szenvedett még kezdő éveiben az ötven-hatvanas évek „agitprop.”-os felfogásától. Saját bőrén érezte e magatartásforma embertelen voltát.) És most – így ők – évtizedekkel korábbi magatartásformák jönnek ismét a felszínre; csak éppen ellenkező politikai előjellel. Új antihősöket ajánlva a politika részéről a történelemtanításnak, a történettudományak. Így a kollégák panaszai. Tegyük hozzá: jogos panaszok.

Akkor, 1990-ben, 1992-ben, 1994-ben vallottuk: célunk az értékeket megőrizve elősegíteni a megújulást. Minden egyes olyan építőkövet meg kell menteni a régi épületből, amelyet az új épület emeléséhez fel tudunk

használni – mondottuk. De ugyanakkor: minden olyan használhatatlan gondolati építőelemet el kell sülyeszteni a történetiségbe, amely akadályozza az újragondolást. A magunk gondolkodásában is. Óvtuk azokat az őrsekváltási szándékkal fellépő fiatalabb vagy idősebb kollégákat, akik az egész korábbi történettudomány és -tanítás szakmai értékeit kérdőjelezték meg. De legalább ugyanilyen erővel óvtunk a múlt, a '90-es évek előtti helyzet idealizálásától is.

Visszatekintve az 1987–96 közötti évekre, talán nem túlzás a következtetés: a békásmezei rendezvénysorozat az 1980-as évek végén (1987, 1988, 1989) hozzájárult az akkor még nem is végiggondolt rendszerváltás előkészítéséhez. És az 1990–94 között tartott három konferencia segített abban, hogy a zaklatott hangulatban a történelemtanításon belül az értékek – a történelemtanári társadalomban az értékes emberek bátorítást kaphassanak, hogy a korábbi reform hívei ne veszítsék kedvüket. Hogy a szemléleti rendszerváltás programját a személyes ambíciók fölé tudjuk emelni. Társadalomszemléleti rendszerváltásról beszélünk, amelynek picinyke alkotóeleme, összetevője volt a történetiszemlélet, a történelemtanítás szabadságának megteremtése és az 1990-es években a szakmai konszolidálás.

III. 1998. A ma kérdőjelei

Most, 1998-ban már egészen új kérdések megválaszolása áll előttünk. Az egész világ a társadalomszemlélet változását éli: a globalizálódás, a különböző (kontinentális, interkontinentális, regionális) integrációk a világ minden nemzete és állama számára felvetik a „hogyan tovább a 21. században” kérdését. Így Magyarországnak is. Amikor 1996 karácsonyán felvetettük, vajon nem lesz-e időszerű újabb országos történelemtanári konferencia összehívása, egy újabb „Békásmezei” rendezése, akkor én a magam részéről a tanácskozás indoklásaként három érvet (és három alapfogalmat) terjesztettem a mostani szervezők elé.

Első fogalom: az integráció. A magyar szellemi élet egésze – így a törté-

nettudomány is – új nemzetközi és hazai sarokpontok közé került.

Második fogalom: az informatika. Az egész világ egy gondolkodási-érintkezési eszközrendszer-váltást él meg, az ún. informatikai forradalmat.

A harmadik fogalom szűkebben Magyarországra vonatkozik: a konszolidáció. 1996-ra a rendszerváltás visszafordíthatatlanná vált. Ez, valamint a nemzetközi és a külgazdasági viszonyok lehetővé teszik, hogy Magyarországon a konszolidáció korszaka kezdődjék. Nemcsak a politikában, de a gazdaságban, kultúrában, társadalomban egyaránt.

A történelemlátást ez a „környezetváltozás” óhatatlanul befolyásolja. Az előbbieken három fogalommal leírni szándékoztam „környezetváltozást”. Befolyásolja előbb vagy utóbb. Egy olyan világpolitika-érzékeny kisnemzet, és olyan történelemérzékeny nemzet, mint a magyar, fokozottan figyeljen a világ szemléletváltásaira, ha az élenjárók között kíván maradni. Mert ez a mi célunk. Oda emelkedni, ott maradni. Figyeljünk hát arra: milyen következtetéseket kell levonni az új változásokból a történelemkutatásra és -tanításra. Jól gondoljuk, hogy az útkeresések korában élünk? Amely útkeresések három indítékát – hazai konszolidáció, informatikai forradalom, integráció – már több alkalommal is fejtegettem. Felteszem, a kollégák előtt sem ismeretlen fórumokon: történésztalálkozókon, tanári összejöveteleken. Így most – e bevezető előadásban – ezekről csak emlékeztető módon, vázlatosan szólok.

Mondanivalómat is két részre bontom. Először: rövidebben szólok majd az ezredforduló e kihívásairól. Másodsor: részletesebben előlegeztem következtéseimről – milyen hatása lehet ezen új világrendenciáknak konkrétan a kutatás és a történelemtanítás gyakorlatára?

GLATZ FERENC

Az előadás 2. részét következő számunkban közöljük. (A szerk.)